

Núm. 22

15-10-25

nós.

CASTELLAS

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIRECCIÓN E REDAUCIÓN

Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:

Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce números, na Península	6 pesetas.
Fora da Península	15 ..
Número solto na Península	1 ..
Na Argentina	60 centavos
En Cuba	30 ..

Pagos adelantados

Iste boletín non publica mais orixinas qu'os que foran directamente solicitados pol-a Dirección. Tampouco se fai solidario das idelas n-eles emitidos, a non ser dos que, por non iren rubrados, enténdense que son da Redacción.

SUMARIO

O Derradeiro Galán (poesía) por AMADOR VILLAR AMOR.

San Ero d'Armenteira por XOSÉ FILGUEIRA VALVERDE.

Unhas moedas castelás atopadas no Valadouro por LOÍS TOBÍO FERNÁNDEZ.

A Edade do Ferro en Galiza, por FLORENTINO L. CUEVILLAS.

Quod nihil scitur, (continuación), tradución de XAN AZNAR PONTE.

Archivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza.

Os homes, os feitos, as verbas; pol-a REDAUCIÓN.

LEA VOSTEDE

A NOSA TERRA

IDEARIUM DAS
IRMANDADES

Administración Real, 36 — A Cruña

Sanatorio Quirúrgico de Ourense

Direitor: Don MANUEL POL PIÑEIRO Cirugía

co-a colaboración dos Doutores

D. FRANCISCO JOSÉ RIONEGRO DÍEZ

CIRUGÍA

e

D. MANUEL BOUZO FERNÁNDEZ

PARTOS E DOENZAS DA MULLER

Situado na carretera da Loña, practícase n-él toda crás d'operacións de Cirugía xeral, especialidás, ginecología, etc., etc.
A pensión é de 10 pesetas diarias, incluída n-ela a manutención, material de curas e visita médica diaria. As operacións e tratamentos, especiais serán ouxeto de trato anterior.

Hal Gabinete de RAYO X, aparato de DIATERMIA (pra trat-al-as anexitis, etc.) e o material eléctrico preciso pra diagnósticos e tratamentos.

NOTA: Hal de cole material esterilizado pra operacións d'urxencia pra os enfermos que non se poidan traer ó Sanatorio e mais pra partos, adentro e fora da cidade.

Pra informes, pódese escribir a calquera dos médicos do establecemento.

OURENSE

Carretera da Loña

Teléfono 179

Está no prelo o primeiro volume da
BIBLIOTECA TEATRAL "LAR"
que comprende a comedia

O Corazón d'un Pedáneo

orixinal de

Leandro Carré Alvarellos

Seguirá **A Biblioteca de novelas Galegas**, que
publicará grandes novelas orixinales dos mellores
escritores da nosa Terra

Os suscritores da publicación de nove-
las curtas **LAR** terán ventaxas para
a adquisición de estas obras

Imprenta **LAR**

REAL, 36 1.º - A CRUÑA

TRANSMITA OS SEUS
ENCARGOS TIPOGRA-
FICOS A ESTA IMPRENTA

Dr. MOSTEIRO

Médico
Odontólogo

Medicina e Cirugia da boca -- Electricidade -- Rayos X

A Clínica Dental mais completa de Galicia

Cantón Pequeno, 1 (Casa Pastor) - A CRUÑA

LUIS FÁBREGA
DROGUERIA E FARMACIA
Progreso esquina a Luis Espada
OURENSE

MERQUE VOSTEDE
Plumeiros RAFIUM
De mais dura qu'os de pruma e limpa millor
Véndense en todol-os establecimentos do ramo
Andrés Perille - OURENSE

Reloxería ZENITH

Máquinas parlantes, Discos, Agullas
e Accesorios

M. Calviño
OURENSE

A mais económica de Galicia

VIÑOS RANDULFE de Bodegas Galegas - Finos de Mesa
OS PEARES (Ourense)

Sanatorio Quirúrgico
Direitores:

Manuel Peña Rey
Ginecología e Partos

José Mosquera Blanco
Cirugía geral
Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado frente á Alameda do Crucero, ten todol-as condicións precisas.—Pratícase toda crás d'operacións.—Dotado de todol-os adiantos que pide a actual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fonda, con voltaxe de 250.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Auxilios, procesos inflamatorios, reumatismo, etcétera. Lámpara de cuarzo pra sol d'altitude e ultra-violeta pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecias, eczemas, etcétera. Admítense embarazadas, e cóntase con material esterilizado pra fora da cidade en casos d'urxencia.—Poden colaborar en todol-os compañeiros, previo consentimento dos directores.

BODEGAS GALLEGAS PEARES E OURENSE
Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE. LOS GALLEGOS blanco e tinto
Macía e Valeiras, Apartado 18--Ourense

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano VI

Ourense 15 d'Outono 1925

Núm. 22

O DERRADEIRO GALÁN

*Despóis d'unha mala vida,
Pr'ó lugar, arrepentida
Volve Rosa con afán;
Hacha despreceo na xente,
Mais acóllea tenramente
O seu vello amigo o can.*

*É «o Galán» que aixiña ó vel-a
Corre e brinca arredor d'ela;
¡Cántos cariños se fan!
As mans de lamberlle íl para
Pra mirarlle ben p'ra cara,
I-oubea moi triste o can.*

*¡Non! non era a que volvía
A que se fora en mal día;
¿Seus encantos onde están?
Murchoullos a negra sorte,
E volve co-a côr da Morte;
Por eso oubea o seu can.*

*As bágoas cànlle a Rosiña,
I-ansí vendo á coitadiña,
En ritse os viciños dan,
I-en bulra dinlle: «non chores,
Que o galán dos teus amores
É hoxe o teu vello can»*

*Qu'ela fora, linda e pura,
Do lugar a galanura,
Vírase pol-o San Xoán;
Poís fora a mais festexada,
I-agora, ó vel-a aldraxada,
Coraxando rosma o can.*

*Os páis morreran de pena
Porque levara á sua nena,
Á sua pomba, un gavilán;
Qu'era un amor malfadado,
Xa ben llo tiña agoirado
O triste oubear do seu can.*

*Nenas, pol-o amor finxido,
¡Haivos tanto ánxel caído!
¡E cántos ¡aí! calrán
Sin vel-o amor verdadeiro,
Sin ter un fiel compañeiro
Coma de Rosa era o can!*

*Fondos eian seus amores,
Fondos eran os seus dôres;
¡Xa d'eles bulra non fan!
Que unha tarde viuse a Rosa
No camposanto, chorosa,
I-oubeou moi triste o seu can.*

*Bateladas d'aguiña
S'oubiran morrendo o día,
I-a xente ¡por quén serán?
Decía: y-aixiña o vento
Tróuxolles com'on lamento,
O triste oubeo do can.*

*Aparecera mortíña
Ond'a coba da naiciña,
Quen tivo mais d'un galán;
Y-onha mañán de xiada,
Ond'a tumba da coitada,
Toparon morto o seu can.*

AMADOR VILLAR AMOR

SAN ERO D'ARMENTEIRA

(Proseguimento)

A existencia de San Ero tópase fora de dúbida. O nome que el levaba abonda nos documentos do século XII feitos en Galiza. Eisí son coñecidos o Erus Peláiz (1), Ero de Santiago de Laco (2), Erus Erici, Ovecus Eriz... (3) A par de eles háchase un Ero Armentariz que pode ser o fundador da Armenteira. No 1120 concede Doña Urraca, a el seu fiel vasallo, e á súa muller Columba, a eirexa de Santa María de Lama no val da Armenia (4); no 16 de Xaneiro do 1108 confirma co tido de *maior domus super mensam*, a doazón de coto feita pol-os Condes ó mosteiro de Podio (5), no 16 de Nadal do mesmo ano aparés, cal *maiorinus*, na confirmación dos foros de Santiago feita por Don Ramón (6); no 1107, sen espresión de cargo tópase nas doazóns de Piñeiro (7) e Trove á eirexa compostelán; (8) porderradeiraves confirma cal *maior domus regis*, na doazón do Mosteiro de Moraima (9) feita por Alfonso VII no 1119.

No 5 de Nadal de 1135 dous cabaleiros galegos, da corte de Alfonso VII, Don Fruela Alfonso e Don Pedro Muñiz Carrota, fundaron o mosteiro de Toxos Outos, e outros dous don Pedro Osorio e Don Alonso Bermudes, seguídos de mais próceres o de Monfero. Por aquel

tempo debeu xurdir tamén a vocación de don Ero. Di o xa citado Duarte que foi Abade do 1180 o 1176, mais o dato positivo, tido da vida de ele é a inscrición da eirexa da Armenteira que adia súa construción no ano 1169 (1). É Don Ero Armentariz, Don Ero de Armenteira? Poden ter certa xustificacón os datos dados pol-os seus biógrafos?

Compre ó meu ver que agardemos pra responder a podere revisare o riquísimo arquivo da Armenteira, que o malfado centralista ten-nos engayolado en Madride, e namentras, podemos estudiar o outro Don Ero lexendario, en quen o noso pobo encarnou unha das mais belidas estórias medioevales.

A existencia do seu protagonista non a fixo un caso de taumatosia, nin de megalosia, senón que deu a ocasión pra aculturar a lenda na nosa terra (2). E falamos de lenda pois, localizada, individualizada, adiada, non pode ter nome de mito (3). Narrativa, espiroativa (4), de orixen indico, adaptada pol-o seu carácter místico ó cristianismo, e repetida pol-a súa suxestión en moitos pobos, quizaires sexa, a lenda do monxe i-o paxariño, unha das que, pol-os problemas que o seu estudo xermola e pola súa difusión literaria, pregue de nós--entre as que nas Cántigas del Rei Sabio teñen na Galiza súa fonte ou seu eco--unha mais afenceón.

(1) Na doazón de Alfonso VI á eirexa de Santiago da metade do mosteiro de Piloño (Piloño) e do de Branderiz. Ano 1100. Nas confirmacións Erus Peláiz clérigo (vd. López Ferreiro, H. C. TIII, A. a.º XIV).

(2) Na ratificación da precedende feita por Doña Elvira no tránse do seu casamento. Ano 1100. Nas confirmacións Erus Peláiz, notarius (vd. id., A. XV).

(3) Alta de sumisión dos Sacerdotes e Cabaleiros de Beancos, Trasancos, Labacangos e Arros. Figura entre os Sacerdotes. Hist. Compos. lib. I, cap. XXXV Ano 1110.

(4) Privilexio de D. Diego Xelmires á eirexa de Piñeiro. Ano 1107. López Ferreiro, op. cit. A. XVI.

(5) Tumbo de Samos. Es. XXII cit. por Flores E. S. T. XXII, pag. 71. Escritura feita o 24 de Outubro.

(6) Archivo Arzobispal de Santiago -- Docs. Varios. T. I. fols. 19 a 47. Docs. de Poyo, inédito, copias do século XVI.

(7) Tumbo A. Catedral de Santiago (López Ferreiro, Op. Cit. Ap. XIX).

(8) O Conde D. Ramón doa á eirexa de Santiago o Mosteiro de S. Mamed de Piñeiro -- (Op. cit. A. XXIV.)

(9) A infante doña Urraca doa á Basílica Compostelán o mosteiro de San Andrés de Trobe e todo o que lle pertencía inter «ullam el tamar» Ano 1107. (López Ferreiro--A. XXV.)

(10) Doazón feita por Alfonso VII o Mosteiro de Moraima. (Id. A. XXX VI.) Archivo do Seminario de Compostela.

(1) Di eisí «Fundata est ecclesia era 1207 -- XVI K. Julii -- «Abbas Dominus Erus fecit -- in memoria Sanctae Marci -- Marius na sua Galicia. -- pag 656 -- transcribe esta inscrición nesto ben trabucado xeito: «Fundata est ecclesia anno millesima ducentessima septima get abbas? D. Petrus fecit in memoria B. Maria» segundo a Fernández Sanches e a Freire Barreiro que no «Santiago Jerusalem Roma -- Diario -- de una peregrinación» (Santiago -- 1880 -- Pags. 313 y 314 do T. I) a transcriben en forma semellante anque desafiando a D. como Divus e lendo ben o Abbas. Pol-o demais citem a Gil González Davila e din que a inscrición se tope na lápida sepulcral o que non é certo.

(2) Vd. Van Sennep - La formation des legendes páginas 296 a 294-Paris 1910.

(3) Wundt - Völkerpsychologie: eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitt. vol. IV a VI. Leipzig -- 1910 -- 15.

(4) Vd. Van Genner -- op. cit. págs. 31 y 22.

(5) Clasificación de Lang, Myths, cultes et Religions, tratado, de León Mavillier -- Paris -- 1880.

ESTADO ATUAL DA

LENDA DE DON ERO

A lenda do monxe i-o paxariño non é na nosa terra tan popular como poidera coidarse, pois aínda non é das máis repetidas entre as xentes do couro de Salnés. Na Armenteira aparés conservada pol-a eistencia do relieve barroco da espréndida portada do mosteiro, repetido no órgano e nas reixas de madeira da capela lateral de embaixo do coro. Iste relieve amosa ó San Ero axonillado diante da Virxen co neno nos brazos - o neno ten na man unha perilla somellante á que amosa en outras imaxes galegas, tales que a da capela de Xesús Nazaren de Pontevedra - perto de un arbre no que canta o paxariño. Castelao fixo unha acertada copia de ista representaceón, que nas gradicelas aparés engadida cunhas casoupiñas representando ó convento. É de notar que non é ista a soia manifestaceón escultórica da lenda pois, como no seu día será, dito Leyre e Vilar de Frades deberon tamen télas.

Ista lenda, seu mesmo carácter o eixe, tivo na Galicia, sempre, mais difusión erudita que popular como agora veremos.

COLLECTORES DA LENDA

DA ARMENTEIRA

Non fallan entre os autores de exemplarios e libros de meditación dos séculos barrocos piadosos cregos que recollan ó falar das ledicias da gloria a belida lenda de que falamos, localizándoa na Armenteira, anque son mais os que non lle dan lugar de acción. Os primeiros, dos que pode ser tipo Colmenero nas suas

Reflesiones Catholicas (1), siguen a lenda tal que a conta Menrique ó que citan as mais das veces. Os outros a recollen sen citar a procedencia, que moitas vegadas topase no B. Xohan Mayor (2), que dá mil e douscentos anos de tempo terreal convertidos na representaceón de unha hora, e que como fontes ollou moitos exemplarios xermánicos medioevais.

(1) Reflesiones Catholicas - y devotas-instrucciones para desengañar al pecador - y dirigirlas por el feliz camino de la salvación - por el P. Don P. Colmenero - 3 impresión - En Salamanca Villagordo y Alcaraz - 1748 - págs. 193 a 195.

(2) Magnum-speculum-exemplorum - Explusquam octoginta autoetrasvius... - Ab anonimo quodam, qui circiter annum dominum-1480 vixine deprehenditur - R. P. Ioanulis Maloris - S. J. Theologi - Dulci - Bx officini Baltasaris Belleri Typogr. Iurati - subcircins aureo - Ano 1668. Caelesti glorie - pag. 112 - Exemplo XIV.

Entre estes esquireiros compre citar a fido de curiosidade ó P. Caravantes (1), que refire 300 anos a tres horas, o P. Nieves Avendaño (2) que o sigue, e da o mesmo tempo, como Niremburg (3), Barón y Arin (4); Vázquez del Valle (5), Scaramelli (6) e outros.

Dun xeito centífico recolleu a lenda Gil González Dávila (7) que cita ao P. Henríquez, a Jacobo Aurifabro e tamén a Xohan Maior, falando da elrexa, do mosteiro fundado por San Ero e resolvendo en unha hora douscentos anos.

Con este mesmo carácter figura a lenda nas guías de Galicia. Xa temos falado dos que falan de Don Ero (8); Fernandes Sanches e Barreiro, que reducen cen anos a unha hora e Murguía; en troques non a recolle Cesareo Rivera, e Víctor M. Vázquez (9) chaman a don Ero nobre campeón, citan «al veridico cronista», que non sabemos quen será e dan por tempo 200 anos. López Otero (10) di-ela recollida de unha muller - a Sra. Rosa - e refírese nunha nota á versión de Martínez Padín que pol-o seu carácter incluímos nas derivacións literarias.

Pra rematar iste apartado lembraremos un artello de Balsa de la Vega na Ilustración falando da lenda da Armenteira, que se estende a Rivas de Sil e que da por tempo de sono sete siglos.

Trae certa erudición comparativa i-é do mais discreto que sobor d'ela tense falado.

XOSÉ FILGUEIRA VALVERDE

(1) «Práctica de misiones... En León - en la Imprenta de la Viuda de Agustín Ruiz de Valdivieso - Año de MDLXXIV», Libro III - S. XII pag. 649.

(2) «Prácticas dominicales... - II... - Madrid a costa de Francisco Lazo - Mercader de libros... - Año de 1704. Pag. 192.

(3) «Prácticas doctrinales y discursos Morales... del... Religioso de S. Francisco... - En Valencia - En la Imprenta de Antonio Valle... - Año 1729 - S. IV - pp. 303 y sig. del tomo único - O monxe estaba en maldades e morreu ó voltar do bosque.

(4) «Diferencia - entre o temporal - e eterno... Lisboa - Na officina dos herdeiros de Antonio Pedrozo Gabean... e á sua custa Impreso, M. D. CCLXI - Lib. IV - Cap. V. S. II - pag. 811.

(5) «Luz de la Fe - y de la ley... - escrito por... de la orden de predicadores. Madrid MDCLXXXIV», Pag. 333. capítulo LXV. IV.

(6) Año Cristiano - 1748 - Pg. 475.

(7) Directorio ascético - en que se enseña el modo de conducir las almas por el camino ordinario - de la gracia... - TIV. Madrid - gregorio del Amo - 1631 - [pp. 43].

(8) T. E. - TII - Madrid MDCLXV - pag. 10.

(9) Anque chamándolle Pedro.

(10) «Guía de Galicia» - Madrid - Fontanet 1884 págs. 291. E curioso notar que castellanizan o Castrove en Castroverde.

(11) «Pontevedra» - Granada Sahater - 1800. págs. 168 y 169. Iste libro e do mais regocijado, tanto ó falar da Armenteira como ó facelo do resto da provincia.

Unhas moedas castelás atopadas no Valadouro

TRABALLO LIDO NO SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS NO ANO 1992

Fai anos, ao reconstruíren a eirexa de Adelán, non Valadouro – partido xudicial de Mondoñedo – acháranse unha boa cantidade de moedas castelás que, recollidas por algunhas persoas, viñeron, n'unha pequena perle, a dar ás miñas maos. Pol-o que pol-da intresar pr'o estudo da eirexa e mais da Numismática meioeval vou espôr, sinxelamente, a súa descripción e as considerazós que do seu eisame puiden tirar.

Total-as moedas son de vellón e módulo igual (2 cm.)

Moedas de Fernando III: n'elas é de forma cerchal o marco que arrodea ao castelo e ao león, estando feito por unha só ringla de puntos.

1. – *Anv.* † : F REX: CASTELLE

Castelo de tres torres, mais outa a do meio. O eisergo borroso; probabelmentes B.

Rev. † : ET LEGIONIS

León.

Si no eisergo a marca fose B, pertêscería á

ceca de Burgos, a que Alois Heiss asíñala cō número 2, embora se difrencie d'ela nos dous puntiños que leva entre a † e o F e despois de REX no anverso e entre a † e o ET no reverso.

2. – *Anv.* † F REX CASTELLE

Castelo de tres torres, mais outa a central. No eisergo B.

Rev. † ET LEGIONIS

León.

Corresponde á número 2 de Heiss, sendo pol-a B do eisergo da ceca de Burgos.

3. – *Anv.* – † F REX CASTELLE

Castelo de tres torres, mais outa a central. No eisergo ...

Rev. † ET LEGIONIS :

León.

Leva ista moeda no eisergo tres puntiños com'a n.º 5 de Heiss mais difrênciase d'ela no lér no reverso á banda dereita da † dous como anelliños, sin ningún outro siño que mostre a súa ceca.

Segundo o autor devandito n'istas moe-

das atópanse unha multitude de marcas diferentes coma crucifias, estrelas, anelos, puntos, que postos en lugar diferente do que debía ocupar a marca especial do taller, tiña por ouxelo indicar quen era o ensaiador ou encargado da fábrica.

Mais eiquí atopámonos en presenza d'unha moeda na que lles puntos, que Heiss téñ por desinativos do encargado ou ensaiador, aparecen xustamente no mesmo lugar que debería ocupar a marca do taller, sendo pois de crer que ise siño que aparece no eisérgo sexa verdadeira marca da ceca. O problema é agora saber cal sexa ista, pra nós irresoluble.

4. - *Anv.* † : F : REX CASTELLE

Castelo de tres torres, mais outa a central. O eisérgo borroso; probabelmente un cunco.

Rev. † : ET LEGIONIS :

León.

Pertencerá ista moeda á ceca de Cuenca si a marca é, segundo parés, un cunco. Será pois unha variación do n.º 1 de Heiss, consistente en ter o castelo de xeito diferente e nos tres puntitos que separan as verbas denantes e despois do F no anverso e ás dúas bandas da † no reverso.

5. - *Anv.* - † F REX CASTELLE

Castelo de tres torres, mais outa a central. No eisérgo T.

Rev. - † . ET : LEGIONIS

León.

O T como marca de ceca di que foi acuñada en Toledo. Ven a sere a n.º 3 de Heiss, inda que sen algunhas variantes na figura do castelo, eisi como a de levar no reverso un puntito antes e dous despois do ET.

6. - *Anv.* † ET LEGIONIS

Castelo de tres torres, mais outa a central. No eisérgo S.

Rev. † ET LEGIONIS

León.

7. - Igual á anterior.

Istas dúas derradeiras moedas se non hachan indicadas na obra de Heiss; a súa forma é análoga ás demais, mais no eisérgo levan un S.

Era o S siño da ceca de Segovia deica que, estabelecida en Sevilla fábrica de moeda pouco despois do seu conqurimento, a empregou Sevilla como siño seu, polo que Segovia puxo, en adiante, unha ponte.

Coidamos que as nosas moedas son da ceca segoviana pois si foron batidas no 1222, como é probabel, mal puideron ter sido batidas en Sevilla xa que esta non foi conquerida até o 1248.

A lenda que é igual en todas as moedas devanditas, dinos que foron feitas por algún Fernando rei de Castela e León; Heiss demostra que pertencen, sen dúbida algunha, a Fernando III. A única acuñación que se fixo no reinado d'iste rei foi a d'unha moeda divisionaria de vellón, a chamada *diñeiro de pepiós* ou sinxelamente *pepión*; d'ista clás son as moedas examinadas.

A data d'ista acuñación non-a sinalan craramente Fernando III nin o seu fillo, mais por unha compra feita polo arcebispo de Toledo D. Rodrigo de certas aldeas, enxerga Heiss que debeu ser no 1222.

D'istes pepiós, 180 equivalían a un maravedí d'ouro de Alfonso VIII e 12 compuñan o soldo e por iso 15 soldos o maravedí d'ouro.

.*.*

Hal unha moeda ao parecer de Alfonso X.

8. - *Anv.* † A * REX CAS TELL E

Rev. † E TLÉ L GIO L NIS †

Non sinala Heiss ista moeda nin tansiquera parecida entre as de Alfonso X. Igual a ela ou moi somellante é a reproducida en fotograbado por D. Narciso Sentenach n'un artello que publicou na «Revista de Archivos, Bibliotecas e Museos» do ano 1906: «El maravedí: su origen y su historia».

Leva a nosa, no eisérgo, un siño que ben poldera ser un B. Téñ tamén, após do A, abreviatura d'Alfonso, unha floríña e no reverso us siños ao xeito de crucifias nos ángulos do marco.

No anverso leva castelo de tres torres, mais outa a do meio, con dúas almeas en cada torre e no reverso un león. O marco é cadrado.

É un «diñeiro prieto de vellón». Alfonso X mandou desfacer os peplós que fixera seu pai, substituíndoos pol-os diñeiros prietos burgaleses de vellón, dos que cada un valía dous pepiós. Con 15 d'istes diñeiros prietos íñase un maravedí branco burgalés de prata de grandor igual ao vello maravedí d'ouro e valor seis veces mais pequeno. Noventa diñeiros prietos facían pois o maravedí d'ouro.

* *

Moedas de Alfonso XI: o seu marco é cadrado e composto de dobre liña: unha de puntos e outra interior.

9. - *Anv.* - † A . REX . CAS . TELL . E

Castelo de tres torres, mais outa a do meio. No eisergero B.

Rev. † E . TLE . GIO . NIS . B

León rampante e no ángulo inferior dereito tén, por dentro, unha floríña.

10. - Igual á anterior.

Corresponde á n.º 13 de Heiss. O B do eisergero indica que foron batidas en Burgos. Sô se difrencian d'ela na floríña e en que no siño da ceca repétese no reverso.

11. - *Anv.* † A . REX . CAS . TEL . E

Castelo de tres torres, mais outa a central; na porta d'il T.

Rev. † E . TLE . GIO . NIS . T

León rampante.

12. - Igual á anterior.

Son, según mostra a T, á ceca de Toledo. Veñen a sere o n.º 14 do autor citado, da que difiren en repetil-a marca de ceca no reverso e en ter dous puntíños nas esquinas do cadrado qu'arrodea aos tipos mentras que n'aquela ten un sô.

Sen dúbida algunha istas moedas son de Alfonso XI como proba Heiss. Alfonso XI acunhou no ano 21 do seu reinado (1333), segundo di a súa Crónica, moeda de novenes e de coronados da lei e da talla que mandou labrar el - Rei don Fernando seu pai. A moeda que labrou Fernando IV foron os maravedises brancos de 10 diñeiros de vellón cada un, e si a moeda de Alfonso XI é da mesma talla e lei que a de seu pai resulta que as moedas que eisaminamos son os diñeiros *novenes* de vellón que son a décima parte do maravedí novén de prata, como dixemos; vintecinco d'istes maravedises forman a dobla d'ouro que como valía doce reás de prata resultaba un valor de dous maravedises por real, aproximadamente.

LOIS TOBIO FERNÁNDEZ

Axíña aparecerá a segunda edición de

NO DESTERRO

e

DA TERRA ASOBALLADA

Libros de poesías do poeta da raza
RAMON CABANILLAS

EDICION LAR

Estas novas edicións conterán algunhas poesías recentes do grande poeta

A EDADE DO FERRO NA GALIZA

(Proseguimento)

O confusionismo que reinaba en col da etnografía protohistórica peninsular autorizaba estas elucubracións filolóxicas, que foron ás veces avaladas por tan oitos prestixios coma Costa, (1) o P. Fita e Fernández Guerra (2); pero rechazadas hoxe total-as ideais relativas á colonización grega, reduciéndol-os tan traídos e levados establecementos fenicios a sinxelos viaxes de comercio, botada a esquecemento a división en Kimros e Galos, que Thierry fixo dos Celtas, o campo da investigación lingüística queda reducido a rastrexar na onomástica galega contemporánea e sobre todo no que nos queda da antiga, sempre mais segura e menos esposta a trabucamentos, os sinais do paso de dous povos: o precelta y-o celta. Respeito do primeiro, todo o que se diga ten que ser necesariamente conjetura. Ligor pra Schulten, Capsiense pra Bosch (3), vasco-ibero pra Humboldt, tal povo será cecais pra sempre un problema sin solución. Certo que na nosa terra hai algúns nomes de sufixo ó parecer liguriano, qu'o deus Bormanicus é ligur, asegún d'Arbois de Jubainville (4); certo que outras toponimias teñen aparencia vasca, pero certo tamén que si vascos e iberos son unha mesma cousa pra Humboldt, tal afirmación non goza no día de moito creto e que si Ligures e Vascos son pra Schulten o mesmo povo, Schuchardt (5) e Bosch negan tal aserto, apoiados en moitas razóns filolóxicas e culturás, resultando de todo elo que nas teorías de tan sabios investigadores nada hai comprobado d'un gelto ausoluto.

Pol-o que toca ós Celtas, as cousas cambiean fundamentalmente. O vello falar d'esta nación, pai d'Idiomas que com'o galés, o bretón y-o irlandés, están en uso aínda na actualidade e que deixou moito rastro nos autores

antigos, ten sido recostruído en gran parte por unha pléyade d'ilustres filólogos antr'a que sobresaen Zeuss (6), Holder (7), d'Arbois de Jubainville (8) e Dottin (9), y-énos coñecido d'abondo pra que se poidan identificar erradamente as verbas que lle pertencen por todos ou por parte dos seus elementos. Foroa pol-o demais os Celtas un povo inqueda, guerreiro e conqueridor, cuxa presenza comprobábase historicamente na Francia, na Inglaterra, no N. da Italia, nos vals do Rhin e do Danubio, na Hispania e na Asia Menor, aparecendo en todos estes países non soio as raíces e sufixos en -briga, en -dunum, en camb, en -acus, en -catu, y-en -ritus, senon tamén repetidos os mesmos nomes de tribus e de deuses. Crarestá que n-estas condicións non é difícil filiar algunhas denominacións célticas de persoas e lugares da Galiza, y-apreciar pol-a súa distribución e densidade a extensión que n-ela tiveron as gentes d'aquelaraza. Mais coma queira qu'os estudos celtistas fixéronse case sempre tendo á vista preferentemente as toponimias referentes ás Galias e ás illas Británicas, e cand'estes países emprinciaron a seren coñecidos pol-os autores clásicos, os Celtas galegos levaban moitos séculos afastados e isolados do berce da súa estirpe, o seu falar, por causa do longo arredamento e dos difrentes influxos a que estivo sometido, tiña que ser algo desemeillante do dos seus irmaus do Centro y-Oeste d'Europa, e por esta razón, moitos nomes da antiga Gallaecia non poden ser identificados coma tales por falla de termo de comprobación e comparanza, sendo sempre millor limitarse a mencionar unhas cantas verbas de segura filiación, qu'escribir longas lis-

(6) Pol o verdadeiro creador dos estudos de filoloxía céltica, a súa obra principal é a *Gramática céltica*.

(7) Bibliotecario en Carlsruhe, publicou o *Alt-Celtischer Sprachschatz*.

(8) Citaremos soamente da enorme produción d'iste autor, *Grammaire Celtique* e *Cours de Littérature Celtique*.

(9) Discipulo de D'Arbois de Jubainville, profesor de linguas célticas na Universidade de Rennes, a súa obra mais coñecida é *Manuel pour servir à l'Etude de l'Antiquité Celtique*.

(1) *Estudios Ibéricos*.

(2) *Recuerdos de un viaje a Santiago*.

(3) *Ensayo*.

(4) *Carta a Leite de Vasconcellos cit. en Reliquias da Lusitania*.

(5) Vex. Bosch. *Ensayo*, pag. 109.

las de nomes d'espricación arriscada ou dúbida.

Canto á arqueoloxía, anque non temos dado en Galiza máis qu'os primeiros pasos no relativo á esportación sistemática e científica dos nosos xacementos, é tal a fartura do noso chán en ouxetos pertencentes á Edade do Ferro, qu'a pesar d'elo e do moito que teñen derramado a ignorancia y-a barbarie, soilo c'os procedentes d'achádegos casuás tense reunido eiqui coleccións importantísimas algunhas das que, com'a do Sr. Blanco Cicerón de Santiago, pode porse en comparación co-as milliores d'Europa. Por outra parte, a identidade da nosa cultura posthallstática co-a do N. de Portugal, á que teñen adicado tan grande amor os nosos veciños d'alén Miño, y-á que consagraron fondos desvelos Martins Sarmiento Leite de Vasconcellos, Alves Pereira, Santos Focha, Ricardo Severo e José Fortes, sirvenos moi ben pr'encher os valeiros que nos nosos coñecementos arqueolóxicos, deixa, triste é confesalo, o noso atraso en investigacións d'esta índole. Compre así e todo sinalar que n-estes derradeiros anos, a actividade que nos traballos d'esportación d'estacións preromanas s'ouserva en Hespaña,alcontrou tamén eco en Galiza, realizándose hoxe escavacións máis ou menos intensas no monte Santa Tecla da Guardia, pol-a Sociedade *Pro Monte*, nos castelos d'Entrínio por D. Higinio García y-en Domayo por D. Antón Lousada, e na cidade de San Ciprián de Lás pol-a Diputación d'Ourense, amen dos constantes estudos d'homens que coma D. Angel del Castillo e D. Federico Maciñeira teñen lá pagado unha forte contribución ó estudo e conservación das nosas antigüidades.

Istes esforzos d'hoxe, juntados ós qu'outrora fixeron Murguía, Barros Sibel, Oviedo y Arce, Villaamil, Fernández Alonso, Vázquez Núñez e tantos outros meritísimos galegos, ó desintrés do Sr. Blanco Cicerón, que ten salvado do crisol dos prateiros e conservado na terra moitos ouxetos preciosos, fan qu'o acervo arqueolóxico da protohistoria galega conte c'un material bastante consideravele, e que n-algúns respectos, coma no relativo a joyas áureas, poida rivalizar cos do Rhin, da Irlanda e dos Perineus Franceses, os tres centros máis

importantes da produción aurivesaría da época de la Tene.

Pero a pesar da súa relativa abundancia e da súa moita riqueza, o material arqueolóxico da Edade do Ferro galega ten unha desvantaxe qu'en parte escurece os seus méritos: o ser procedente todo il d'achádegos casuás ou de castros e citanias, e fallar por complot o procedente de necrópolis. Esta circunstancia fai singularmente dificultosas as determinacións cronolóxicas de tanta importancia na apreciación do desenvolvemento dos diferentes tipos d'utilidade. Ant'unha fíbula, ant'un torques, ant'un brazaletes ou un vaso cerámico atopado na nosa terra, podemos dicir que pertence á nosa cultura, que é galego e tamén investigar a fonte lonxana que lle deu orixe; pero non podemos distinguir a que fase d'aquela nosa cultura pertence, nin darll'asento n-un lugar do seu ciclo evolutivo. Un soilo grupo de sepulturas nas qu'apareceran moedas ou ouxetos d'outro ciclo cultural con data fixada, servirían pra datar a totalidade do material acompañante e serían un punto de partida certo en col do cal podería erguerse un labor construtivo. Máis desgraciadamente, nada d'eso temos. Queda, é certo, a tipoloxía, pero esta ciencia, si ben nos sirve nos primeiros tempos da nosa protohistoria, y-acusa craramente os días do seu principio, dá coma veremos máis adiante, poucas luces unha vez adentrados no seu estudo, non permitindo máis qu'hipóteses que ceais descubertas posteriores veñan confirmar ou bolar por terra.

Tal é o estado das nosas fontes de coñecemento, e unha vez exposto, imos entrar no conxunto dos feitos resultantes do seu exame.

IV

O COMENZO DA EDADE

DO FERRO EN GALIZA

Creese qu'a Edade do Ferro comenzo na Europa nos principios do derradeiro milenario denantes de Jesucristo; máis esta data, boa ceais pr'a Italia y-aínda pr'a Francia, non pod'aplicarse por igual a tod'o continente. As circunstancias aínda non ben coñecidas, que determinaron a utilización do ferro, non obraron da mesma maneira e simultaneamente en

todol-os países. Aquiles que s'alcontraban mais perto dos puntos d'orixe e difusión da nova industria, alcenderon logo as suas forxas; mail-os qu'estaban afastados dos vieiros de comercio ou das rutas d'invasión, non recibiron o pulo trasformador deica mais tarde, e já por lentas e traballosas infiltraciós, já por seren conqueridos por algún povo en disfrute da nova cultura.

Do exame dos feitos arqueolóxicos, dedúcese craramente qu'iste derradeiro caso foi o qu'aconteceu na Galiza. A industria do ferro non s'inicia n-ela pasenñamente, penetrando e trasformando pouco a pouco os antigos tipos d'utilidade; aparece pol-a contra, de súpeto, e c-os caracteres d'unha industria já evolucionada y-en posesión de todol-os seus medios. O nexa que na Europa central une hasira confundilos o momento final do bronce y-o inicial do ferro, non existe na nosa terra. Pásas'elquí d'un golpe dos machados tubulares e das espadas longas ós puñás d'antenas y-ás fibulas carauterísticas do segundo período hallstattiano, e tal fenómeno non pode espricarse mais qu'ademiñando a irrupción d'un povo que trai co-il istes novos elementos culturás. Asistimos pol-o tanto á substitución súpeto d'unha civilización indíjena por outra forasteira que nada ten que ver co-ela, e qu'está en troques fondamente avencellada co-a civilización qu'os Celtas crearon e desenvolveron á veira do Douro, do Rhin e do Danubio, e tan fondamente avencellada, que ningún oujeto a ela pertencente deixa de tel-o seu prototipo ou seu análogo no material arqueolóxico recoillido n-aqueles lonxanos países.

E send'esto así, y-aparecendo despois en Galiza tribus qu'os escritores gregos e romanos califican de céltigas, pódese asegurar que foron gentes d'esta raza as que penetrando n-ela, introduxeron e propagaron a nova civilización do ferro.

Mais en que época tivo lugar tal acontecemento? En que data se produxo esta invasión? Quen era e coma se chamaban os habitantes pre-celtas de Galiza? Qué denominación especial tiñan as tribus invasoras?

O Sr. Bosch (1) atopa resposta a todas es-

tas preguntas n-algús versos de *Ora Marítima*. A costa oucidental da Península coñécese n-iste poema co nome d'*Ophioussa*, e pra describila, colócas'o autor na foz do Tago, e dende alí, e seguindo sempre car'ó N, vai nomeando as tribus qu'a povoaban. Fala primeiro dos *Cempsí* e dos *Saefes*, que vivían n-unha terra chea de bravas montañas, e menciona despois ós *Draganes*, qu'habitaban baixo as neves do Septemtrion. Pr'interpretar iste pasaxe, o señor Bosch fai notar que non amostrando a fonte vella d'Avieno saber nada acerca do interior da Península, as suas noticias téñense que referir necesariamente ós países da beira-mar, y-unha vez esto sentado, localiza ós *Cempsí* no centro de Portugal, os *Saefes*, dende a foz do Douro hasira as Asturias, y-os *Draganes* na costa cantábrica, justificand'estas localizacións pol-a natureza montañosa da Galiza, os *ardui colles* do poema, e pol-os nevados cumes dos Picos d'Europa, visibres dende o mar, que facilitan a identificación do *sub nivoso maximo septemtrione*, ond'os *Draganes* tiñan os seus lares. Respeito á filiación étnica de tales tribus, na *Ora Marítima* soño os *Draganes* son ó parecer calificados de ligures, sendo preciso deducir o celtismo dos *Cempsí* e dos *Saefes*, das fontes literarias dos séculos -V e -IV, nas que, as regións por eles ocupadas, aparecen desenhadas constantemente co nome de Keltike.

Pol-o que toca ós *Saefes*, o poema d'Avieno aínda engade xiquera sexa d'un gelto escuro, novas referencias. Fálase n-il de qu'a *Ophioussa* fora habitada outrora pol-os *Ozstrimnios*, que se víran obrigados a abandonala por causa d'unha invasión de serpentes, e pra espricar iste relato mítico, adevirle Bosch qu'a verba *Saefes* deixase reducir ó grego *sepes*, serpente, e tendo en conta qu'iste animal tiña carate sagrado entre moitas tribus céltigas, e que ben veces, os povos primitivos tomaban o nome do seu embrema totémico, cree que já no original, já n-algunha das refundicións do periplo base d'Avieno, debeu tomar s'o nome da tribu posto en grego, pol-a sua sinificación literal, en cuio caso, a invasión de serpentes que bota ós *Desstrimnios* da *Ophioussa*, non é outra cousa qu'a entrada dos *Saefes* na Galiza, qu'arroxa d'ela ós seus primitivos habitantes.

(1) *Los Celtas* págs. 5 e segs. e *Ensayo* págs 75 e segs.

Acerca da cronología d'iste suceso, o sabio profesor barcelonés razona do xeito seguinte: Os textos da sétima centuria denantes de Jesucristo, Hesíodo y-a fonte d'Eratóstenes non coñecen na ribeira atlántica mais povo qu'o Ligur, mais já no século -V, Herodoto alcontra ós Celtas estabrecidos n-ela. No meio d'istes dous termos temos que por o periplo fonte d'Avieno, ó que s'asigna geralmente o ano -550 coma data aprousimada, e tendo en conta que n-il lémbrese coma cousa pasada hai pouco a

invasión dos Saefes, debemos presumir que tal acontecemento ocorreu arredor do ano 600

denantes de Jesucristo. Estas deducións do Sr. Bosch, feitas con toda a lóxica e perfect-

Cerralbo, qu'a entrada dos Celtas na Península debeu verificarse nos primeiros anos da VI centuria denantes de Jesucristo, o problema, polo que respecta a Galiza, queda reducido a averiguar o tempo qu'aquel povo tardou en se trasladar da Meseta ás nosas campás. Pra esto, e carecendo coma carecemos de fontes literarias que nos alumeen, ningunha cousa pode servirnos millor qu'a comparanza da cultura dos Castros co-a cultura das necrópolis de Castela.

En efecto, si a invasión céltica en Galiza houberase verificado nos séculos -VI ou -III, coma pa-

rece indicar o Profesor Schulten (1), que lle supón no tempo do periplo fonte

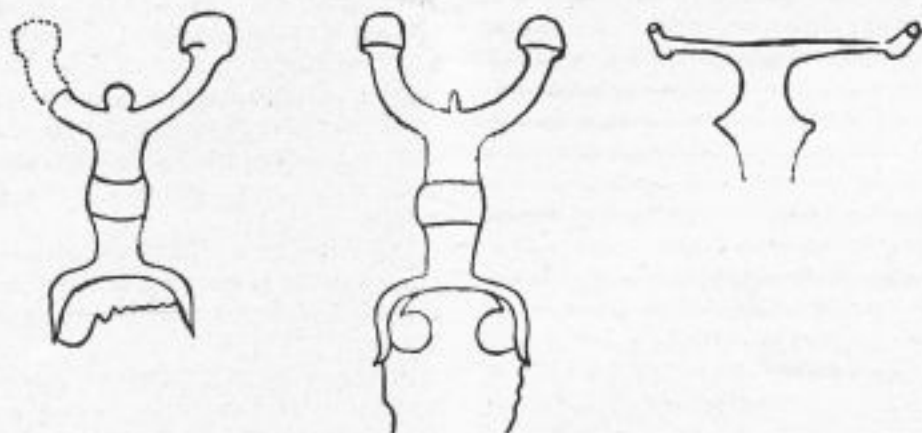

FIG. 2. A TIPOLOGÍA DA ESPADA D'ANTENAS NA GALIZA

la crítica, teñen en contra sua a escuridade do poema d'Avieno, verdadeiro logográfico histórico-geográfico, que ten sido interpretado por diversos autores dos xeitos mais diversos e contradiutorios, pero teñen en troques ó seu favor os feitos arqueolóxicos que lle veñen prestar un forte apoio y-unha rexa comprobación.

Probado já polo carácter hallstático do material funerario das necrópolis castelás y-aragonesas, esporadas polo Marqués de

d'Avieno, unha povoación aínda ligur, a nosa civilización do Ferro tería qu'aparecer coma derivada e dependente da de Castela, y-atoparíamos n-ela espadas d'antenas degeneradas, acodadas ás veces en ángulo reuto, e rematadas en botós esféricos ou en dous conos superpostos polo-a base mor. Mais nos nosos achamentos protohistóricos, nada d'isto ten aparecido; contrario, o desenvolvemento de

(1) *Numantia e Hispania*

utilidade dos Celtas galegos acusa unha evolución paralela á dos seus irmáns da Meseta, nado no mesmo berce, e de comenzos sincrónicos. Deixando a un lado os torques y-os brazaletes, cuxo exame tipolóxico levaríanos a conclusións idénticas, e fixándonos soílo nas espadas, vemos que, namentras qu'en Castela (figura 1.ª) perden a súa forma semicircular, perdura aínda en tipos evolucionados, os puños de bronce, que lles dan un tal forte carácter hallstático (fig. 2.ª). Dos tres tipos d'esta clase d'armas que teñen sido atopados en Galiza, o máis antigo é seguramente o descuberto en Ortigueira (1) moi imitativo pol-a súa felleira e materiais de que está construído (puño de bronce e folla de ferro) a outros atopados no S. de Alemaña e no E. de Francia; os outros dous exemplares qu'apareceron, o primeiro perto de Mondoñedo (2) y-o segundo no Castro de Lás (3), son já formas evolucionadas e propias de Galiza, ben caracterizados, un pol-as escotaduras da base da folla, y-outro que representa cecais a fase final da evolución, é feito d'unha peza, e presenta as antenas estendidas horizontalmente en forma de cruz. Vese, pol-o tanto, que na evolución d'unha e d'outra cultura, acúsase a existencia en Galiza d'unha facies especialísima do posthallstático peninsular, sincrónica e paralela á fase castelá, máis de ningunha maneira posterior nin derivada d'ela.

Temos pol-o tanto qu'asegún as conclusións da arqueología comparada, o principio da civilización do ferro na Meseta e no NW de España debeu ser coetáneo ou case coetáneo, e qu'ambas teñen seu orixe no Hallstatt francés, nos comenzos do seu grado final, é dicir, arredor do ano, -600, quedando así

confirmadas as suposicións do señor Bosch encol do celtismo dos Saefes e da data do seu establecemento en Galiza.

En vista de todo elo, e sin que nos arrisquemos a dar un valor absoluto ó seu conxunto, podemos formular as seguintes proposicións.

1.ª A Edade do Ferro comenza en Galiza nos primeiros anos da VI centuria denantes de Jesucristo.

2.ª Esta nova civilización é traguida a ela por tribus célticas, as que, ou pol-o menos unha d'elas, a máis importante ou a máis coñecida dos navegantes Tartesios ou Fenicios, tiña por embrema tolémico unha serpe (*sepes*, en negro) e tomaba d'ela o seu nome.

3.ª Os habitantes precélticos de Galiza chamábanse *Oastrimnios*, levaban igual nome qu'os ligures (?) de Bretaña.

V

A EXTENSION DOS CELTAS EN GALIZA

Unha vez sentadas estas proposicións, os primeiros problemas que se nos presentan son os relativos á localización do povo invasor dentro de Galiza, y-á ponderación do seu influxo na nosa etnografía protohistórica.

Nas fontes literarias, sobre todo en Strabon e Plinio, os Celtas non aparecen habitando a totalidade do chan Galego. O calificativo *Celtici* otórgase soílo ós Arlabros ou Arrorebas, Nerios e Presamarcos (1), qu'ocupaban a estreita zona comprendida entre o Tambre y-o mar Cantábrico; as restantes tribus, quitando os Grovios, Helenos e Tydenses, cuxo orixe grego temos que rechazar en absoluto, son desinadas sinxelamente pol-o seu nome propio, e somentes Strabon parece atribuírlles unha filiación racial, ó confundilas cos Iberos lusitanos (2).

(Continuaráse)

(1) Maciñeira, *Una empuñadura de Hallstatt*. Boletín de la Real Academia Gallega. 1909, n. 28.

(2) Villanil y Castro, *Productos de la metalurgia gallega en épocas remotas*. Boletín de la Comisión de Monumentos d'Ourense n. 36 e segs.

(3) Revista NÓS n. 13.

(1) Plinio, III, 22; IV, 34. Strabon III, I, 5.

(2) III, II, 1.

Non deixe de lêr **OS NENOS** contos por Xosé Filgueira Valverde publicados no primeiro volume da **Biblioteca do Seminario de Estudos Galegos**

QUOD NIHIL SCITUR

(Proseguimento)

O mesmo repersentaráche a esfera de vidro cosruída con admirabre artificio pol-o exímio siracusano Arquimedes. N-ela movíanse e observábanse total-as esferas e pránetas do mesmo xeito que n-esta verdadeira máquina do mundo; soprando por uns canles, eran levadas todas esas cousas simétricamente.

Agora ben; s'alguén quixer coñecer de que xeito tal se facía, non lle sería preciso coñecer perfectamente a máquina toda e cada unha das partes, aínda a máis pequena, co-as suas funcións? O mesmo débese pensar con relación a iste mundo. Pois, que é o que n-il atopas que non mova e que nono movan, cambée e o cambéen, que non aguante unha ou as dúas cousas?; mais moitas mais cousas existen e fanse no verdadeiro mundo que non no de vidro do siracusano, e por iso é tanto máis difícil coñecer o primeiro que non o segundo, e non é menos preciso prô que queira saber.

Olla onde chegamos. Unha soila cencia hai ou habería si poldera habela sobra a natureza das cousas e non moitas; por ela coñeceríanse perfectamente as cousas todas, porque unha sin as outras non pode ser coñecida perfectamente. As cencias que temos son vaidades, rapsodias, anacos recollidos de poucas e ruins observacións; e o resto maxinacións, invencións, ficcións, opinións. D'eiquí vése, que non sen razón dicía Salomón qu'a sabencia dos homes era loucura diante de Deus.

Mais voltemos ô punto de saída, e d'eiquí infire que é unha a cencia de total-as cousas. Cantas veces empezan no discurso a tratar d'algunha cousa, con ocasión d-esta han tratar d'outra; esta segunda lévanos a outra, e â sua volta esta tercela a outra; así chegaríamos ô infinito, a non ser que nos detefiamos no medio da carreira y-esta non sin detrimento da cencia. D'eiquí derivou aquela lei prâs cencias *non omnia in omnibus*; pois coma vian que

d'unha cousa seguíanse total-as outras e qu'a sua cencia non tería fin, vironse obrigados a estabreceren límites, ôs quales non poden manter: (de que xeito van gardal-os lindellos qu'a natureza non atura? d'eiquí que na mesma obra y-en diversas sexa preciso repetir mil veces a mesma cousa; o que doadamente amosstraríamos en calquer autor, pro sería moi longo.

O qué dixo Aristóteles das categorías, nono repeten na Fiseca e mais na Metafiseca? e o que dixo d'estas, nono replien a cada paso nas outras obras? Pois o noso Galeno, que prolixo non é? apenas atoparás un capítulo non que non leas: «e aínda que n-outro lugar temos tratado d'esto xa mais ampiamente, non fará mal se repetimos de novo en resume o qu'intresa ô asunto»; ou ben: «abonda esto pol-o que toca ô asunto presente, o demais atoparalo en tal libro», ou por fin outras expresións semellantes. O qual manifesta craramente, que prô coñecemento d'unha cousa compre tamén o coñecemento das demais; posio que prâ produción, conservación, ou destrución de unha, compre o concurso de total-as demais coma hemos amosstrar mais ampiamente no libro sobro o «exame das cousas».

O mesmo confirman os qu'emprenden disputa tocantes a algunha cousa, pois van tan lonxe, que si pretenden probar qu'o home é animal, fano de xeito que, discurrendo d'unha cousa pra outra por medio de siloxismos, chegan ô fin ô ceo ou ôs infernos, asegún os medios de que usa o que proba ou asegún os negados pol-o outro. Pois o que o autor da definición nos transmiteu sobre d'elas, dicindo que pol-as proposicións medias habíase chegar ôs primeiros principios e n-iles parar, é unha flución. o mesmo qu'as demais cousas sobro mesmo asunto; pois non hai tales medios certos, numerados e ordeados pol-o cales polda-

mos prover libremente, nin principios nos que o espírito se poida deter tranquilo e satisfeito. Si ti coñeceras algúns principios tales, moito favor me farías si m'os aprenderas.

Agardas se cadra unha proba mais completa da nosa ignorancia? Dereicha. Xa vichela dificultade con relación ás especies. Dos individuos confesaches non haber cencia porque son infinitos. Mail-as especies, nada son ou son unha fantasía: soilo existen os individuos, soilo estes se perciben, soilo d'iles pode haber cencia, e d'iles hase obter. Si non é asína, amóstrame a natureza dos teus universais. Has dicir: qu'están nos mesmos particulares. Eyy nada universal vexo n-iles; todos son particulares.

Nos individuos tanta variedade se non percibe? Imensa. Iste é un grandísimo ladrón; aquí un asesino; iste non naceu mais que prá gramática; outro é completamente ineuto prás cencelas, iste é cruel e tremendo dende nenho; a aquí non hai nada qu'o poida quitar do viño; a iste dos praceres sexuais; a iste do xogo; un con ter visto ou cheirado un gato, desmábase; un non probou a froita nin lla pode ver comer a outro; outro nunca probou a carne; outro o queixo; outro o peixe; de todos temos coñecido elxemplos. Iste devora do mesmo xeito moedas, cristás, prumas, ladrillos, lá, en fin, todas as cousas; aquí cai c'un pasamento sementes co ulido ou vista d'un carabel; hai quen o aborrecen as mulleres; quen se mantén de cicuta; iste dorme noite e día; e moitas veces en curabechado tirei cos libros e fuxin da pi-

bríoleca; mais en froques na praça, na campia endexamais estou sen pensar n-algo; endexamais estou menos sollo, que cando estou sollo; endexamais menos ocioso, que cando estou ocioso; teño de colé onde miñ o nemigo, ó que nunca podó fuxir, é como di Horacio, fuxido com'un vagamundo fuxo de min mesmo, xa preguntando pol-os meus compañeiros, xa enganando o meu coitado co sono. En van, porqu'a moufa compañeira alosigame e persigue me cando fuxo. Por fin hai algúns homes que has dudar moito que sexan racionais, ós que mais ben deberás chamar irracionais.

Pol-a contra, atoparás brutos ós que podes chamar racionais con maior razón que a algúns homes. Responderás qu'unha apurilla non fal van, nin un caso particular desfaí o universal. Eu pol-a contra sosteño que o universal é completamente falso, a non ser que comprenda e afirme, com'elas son todo o que n-il se contén. Como pode ser verda o dicir, que todo home é racional, si hai algúns, ou un sementes que sexa irracional? Si dis que n-lse home o defeito está non na y-alma, mais no corpo que é o seu instrumento, pode que digas verdade, mais será no meu favor. Pois o home non é soilo alma nin sollo corpo, senon as duas cousas a un tempo; por conseguinte, si un d'iles é defectoso tamén o home o será, e por eso non é o home *simpliciter*, pois o corpo é da sua esencia, do mesmo xeito qu'a y-alma, e non o corpo *simpliciter*, senon tal corpo.

(Continuaráse)

ARCHIVO FILOLOXICO E ETNOGRAFICO DE GALIZA

(CONTOS)

Oración

Padre nuestro pequenito,
guíame por bon camiño.
Aló fun, aló cheguei
tres Mariás encontrei
perguntando por Xesús,
Xesús estaba na crús
e da crús e do altar
lenie Madanela tente

non te poñas a chorar
que estas son as cinco llagas
que por vos ei de pasar
Pol-a ponte de Belén
vai un pondon colorado
debaixo de áquel pondon
vai Xesucristo encravado.
O sangue que del caía
caía en campo sagrado;
el hombre que la bebía

era moi aventurado;
 n-este mundo será un rei
 e no outro { ben aventurado,
 rei coroado.
 O que esta oración dixese
 todol-os *viernes del año*
 saca unha alma de penas
 e a sua *del gran pecado*.

Recollido por Ramón Martínez López, do Seminario de E. Galegos, en Senra, concello de Oroso, A Cruña.

Compreta en moito a versión publicada por Ballesteros (Ob. cit. Tº III, pax. 250 e segts.)

.*

Variante dos Contos de Pico, pico, mazarico, e Paxariño pequeniño, e maneira de xogalo xogo en Allariz

Póñense todos arredor co-as maus estas, postas co rívés pra riba, e no melo, o que *conta*, que pon a mau esquerda na roda das maus, e co-a dereita vai picando unha por unha todal-as maus, dando en cada unha un belisco cos dous dedos pimeiros, e vai dicindo

- Pinto, pinto, gorgorito

Quen che deu tan grande pico?

- Díumo Dios por meus pecados

pra picar n-iste carballo.

e piquei e repiquei,

y-encontrei un grao de millo.

e leveino ô muiño,
 ô muiño a moer,
 y-os ratiños a comer
 e collín un pol-o rabo
 e leveino o mercado,
 e dirome seis reás e un can
 e unha *taza* de papas
 e a *cuchara* era de pau
 Válgate Dios a muller
 que me caíron as papas no chao.

Cando o recitado remata n-unha mau, o dono retira a mau da roda y-escóndea. E o xogo sigue do mesmo xeito ata non quedar ningunha. Entón o que *conta*, vai un por un pedíndolle.

- Dame la manita, e responde o interpelado:

- No que me la comió el ratito.

- Dame la manón.

- No que me la comió el ratón.

- Dámela que te doy pan y queso.

.....

- Dámela que me manda el Rey.

- No te la doy.

- Dámela que me manda la Reina.

- No te la doy tampoco.

- Dámela que me manda Dios.

Entón dáa. Si a ten quente, pasa; si a ten fría, péganlle.

Recollido por V. R.

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

O pintor Fernández Mazas

Iste xoven artista ourensán acaba de conquistar un trunfo mais ca sua derradeira obra, un óleo feito en París, namentras estivo pensionado, pol-a Diputación d'Ourense. Falaremos d'il, non só porque nas nosas páxinas colaborou, senón, ademais, por chamar hoxe a atención da *élite* galega iste orixinal pintor avanguardista.

Sempre se revelou c'un sutil temperamento *futurista*: o vello problema da pintura clásica non-o inquietou; foran as xenialidades dos franceses - Picasso, embora sexa de Málaga, Matisse - os que o *fixeron*, no senso de que son pra il a sua tradición pictórica.

«Ventana al Campo» representa unha muller desnuda, qu'olla ô paixaxe diante da fenestra do seu *cuarto de baño*. Resalta a fermosa figu-

ra da mocíña, formidabel encoiro en elegante l-estrevido escorzo. Chama a atención qu'o encoiro sexa un encoiro perfectamente anatómico, o que nos fala ben de qu'iste rapaz sabe faguer as cousas á maneira dos clásicos. Mais isto como un xesto académico; nada mais. Il nol-o dixo: «A pintura ante todo é pintura, de sorte ningunha fisioloxía.»

A obra d'arte qu'hoxe nos ocupa, non é so- mentes, com'algúen pensara, unha *cousa á moda*. É algo mais. Podemos tragar ô caso algunhas observacións que en col do Suárez Couto, falando do impresionismo, fixo o agu- do Correa Calderón.

«Ventana al campo» fala d'un postimpresio- nismo á maneira de Gauguin.

Fernández Mazas, inquedo por superarse a cada paso, só arela voltar a París, ô París do arte novo, onde o saben apreciar, é a sua

Roma. Nós só lle desexamos que consiga tudo iso, seguros, de que sempre saberá faguer cousas boas.

Quixéramos falar algo mais, da obra e do autor, os dous o merecen; mais a falta de espazo e... Os artistas novos teñenlle fobia ós literatos. Non imos discutil-o. Con razón ou sin ela, non queremos ocuparnos disto senon pol-o interno debere de rexistrare o triunfo d'un noso irmán. Queda pra eles a solución dos problemas do arte - no óleo «Ventana al Campo» notamos ausencia de perspectiva. Díxonos F. Mazas: «O problema do arte novo descansa nas relacións en qu'han estar a color e a liña dentro da única superficie de que dispoñan a tea. Desprezo pois, non por ruin, senón por demasiado ben feito, finiquitado o concepto fisiolóxico do arte renacentista» -; nos outros, os literatos, contentámonos con aplaudir as obras que, como «Ventana al campo», o merecen.

E Nós, ó felicitar o xoven artista, presentámo-lle ós seus lectores com'unha esperanza na nosa renascenza.

A. M.^a C.

LIBROS

AS NOVELAS LAR

Xá van publicadas outras cinco, dende que falamos d'elas a outra vez.

D. Uxío Carré Aldao, o erudito historiador das nosas letras, das que é tamén alinado prauficante, deunos unha noveliña d'amores: *A terra chama*, dina da súa sonda, na qu'o amor da terra nai e o amor da muller, mistúranse e vencen. D. Uxío sabe mantel-os prestixios da memorabile *Cova Céltiga*.

O lobo da xente, seguido de *A trabe d'ouro e a trabe d'alquitrán*, relación literaria a primeira d'unha leenda popular, interpretación a segunda d'outra leenda mais estesa e costante na nosa terra, compoñen o n.º 10 de *Lar*, no que Vicente Risco toma pol-o camiño da literatura folclórica, que tanta gloria precurou á Irlanda con Yeats e á Noruega con Selma Lagerlöf.

Co-a linda novela *Buserana*, do gran poeta Gonzalo López Abente, voltamos á vida real e ó costumbrismo, n-un sinxelo e original paso d'amores, referido con ledor encanto e fresca fermosura.

Ven despois *A dona das Torres*, d'Anxel del Castillo, outra leenda do tempo antigo, escrita n-unha prosa fidalga, poética con lon de romance, prosa que é case verso, que é verso inteiro moitas veces, e fala ben do gusto de quen com'o seu autor sabe a un tempo estudar coma sabio e gorentar com'artista os nosos vellos moimentos.

E por fin, *Ana María*, do periodista compositor Xan Xesús González, que é a primeira que

publica. É d'un género moi de mocidade; case poidéramos dicir primeirizo, que é o que lle dá mais engado.

F. L. C.

A ÁGUA, 31 - 32 - 33.

Janeiro a Junho de 1925. Porto.

Ven en gran parte adicada a Camilo, con traballos e poemas de Alvaro de Morais, Vila Moura, Augusto C. Pires de Lima, A. A. Pires de Lima, Mario Beirão, e Angelo César. Antros demais notables traballos, chama a atención a *Proposta de lei de organização neval* de Ezequiel de campos, con erudito e curioso preámbulo. Na bibliografía fala do libro do Dr. Claudio Basto do que demos nota no noso número 19, e das novelas do Visconde de Vila-Moura.

V. R.

REVISTA DE GUIMARAES.

Abril - Junho 1925.

Trai *Cartas de Martins Sarmiento ao Professor Pereira Caldas*; *Arquivo da Colegiada de Guimarães* por J. López de Faria.

Un pintor do século XVIII, por A. Guimarães; *Cancioneiro de S. Gilmão de Novais*, por F. de C. Pires de Lima; *Cortes de Évora*, *Terceiras de Moura*, *A cabeça do Duque de Bragança* por M. Rodríguez Lapa; *Serra histórica* de Carlos de Passos; *Os Cónegos da Oliveira*, por E. d'Almeida; *Boletín* por M. Cardoso; *Conferencia*.

V. R.

CÉLTIGA, Buenos Aires, Ano II.

Debemol-o parabén a esta publicación, que aló no alenmar fai canto pode por sostel-o espírito galego, pol-a divulgación das nosas riquezas naturais e moimentos, e pol-o espallamento da nosa produción literaria e artística. Ela amóstranos coma na República Argentina emprincipia a s'apreixar un fato d'homens de pensamento e de pruma capaces d'oriental-o labor das colectividades galegas d'aquella terra. Mais adiante hamos ir reseñando por miúdo os números que vayamos recibindo.

V. R.

OUTROS ACONTECIMENTOS

Na Toxa e mais Mondariz, tivemol-as sesións do *Congreso Antituberculoso*. O mais dinho de nota d'ise Congreso atópase en todos os boletíns galegos, que faloron d'il con fartura.

En Lugo houbo duas cousas: o *Pirmeiro Congreso d'Economía Galega*, do que non faloron tanto os papeis, edo que falaremos nós no número que ven, por ser merecente de glosa, e a *Festa da Poesía*, onde levaron premios os nosos colaboradores Otero Pedrayo e Couceiro Freixomil, e onde foi mantenedor outro colaborador noso, Antón Villar Ponte que fixo un xúrdio discurso na nosa lénxoa.

DIVINA TRISTEZA, por ANRIQUE
Paço d'Arcos, Porto, 1925.

Anrique Paço d'Arcos, coñecido elquí pol-os seus versos publicados en moitos boletíns galegos, coma *A Nosa Terra e Galicia* é un poeta novo que vai seguindo con acerto as pisadas vagarosas do gran poeta do Tâmega pol-o da vaguedade e do misterio. Xá non somos nós os primeiros en atoparlle a imitación co Teixeira de Pascoaes. *Divina Tristeza* foi un libro ben recibido e agasallado en Galiza, porque é merecente d'elo; de puro lirismo, encaixa afeito no noso gusto, e pra moitos con seguranza, esta poesía crepuscular que outros ollarian coma do sol-por do romantismo, podería ser alboraxar d'un novo día. E mais quen sabe! De todos xeitos, non van elquí perdidas as loubanzas, pois coma poeta, iste é un poeta de certo.

V. R.

LATEXOS, por JOSÉ REY GONZÁLEZ,
Pontevedra, 1925.

A cuberta azul satinada d'iste novo librito de versos, cos seus primores tipográficos d'outro tempo, co seu retrato do autor firmado e rubrado, coa súa poesía debaixo. Já nos ven falando dos anos idos, do tempo da *terriña* e de *Dous Amores*. Por adentro arrecende tamén a aquela época que chamamos clásica da nosa poesía, sin que delixe de ser, coma ten que ser sendo nosa, fondamente romántica. En efecto, caseque todas as poesías do libro son de hai dez anos, e algunhas máis antigas. O autor é un poeta ben coñecido, que já outrora recadara as gabanzas d'Aurelio Ribalta e d'outros crítescos galegos. É ademais un home que coñece a nosa fala, e que sinte fondamente a nosa Terra.

V. R.

NAÇÃO PORTUGUESA,
Lisboa, 3.ª Serie, números 3 e 4.

Morto o ilustre pensador Antonio Sardinha, o chefe espiritual do Integralismo lusitano — de quen ven no número 3 un interesante traballo en col do *Nacionalismo galego e Lirismo portugués*, con culas vistas non de todo podemos acaer, — encarregouse da dirección do boletín Manuel Múrias, un outro pensador contrarrevolucionario da valente modernidade. Estuda o Sr. Múrias n-istes us a *política africana de D. Sebastián*, e son traballos dinos de lectura no número 3 *La guerra de las Naranjas*, do Marqués de Lozoya; *Notas á margem de Alberto Sampaio*, de J. Lúcio d'Azevedo; *Cota á margem da obra de Camilo*, de D. de S. Araújo, e *Camões*, conferencia de M. de Oliveira Lema; e do 4, *As «Cortes» da Freira*, do Sardinha; *Soanda Mulath* de Hipólito Raposo, e *Sindicalismo* de César A. de Oliveira.

V. R.

ALCÁNDARA — Imágenes
por FRANCISCO L. BERNÁNDEZ — Editorial «Proa»
Buenos Aires.

Os xoguetes de puericia de Francisco Luis Bernández — «Bazar», «Kindergarten» — trocáronse en vielro de louzanas froles líricas. camiño xa seguro é firme, i-en festa de estrelas que xa non se mercan n'os bazares con pouco espírito, sinon que están lonxe, alá enriba, no seu ceo, acenándoseos cheos de alusións e de suxerencias. O camiño de arte percorrido por este poeta — por este gran poeta xoven que desflorou elquí a virxindade da súa inspiración e que bebeu na nosa terra (que tamén é del no mais fondo e desinteresado senso de posesión) as augas lustrales da beleza, está suxeto a lóxica gradación evolutiva entre os primeiros balbuceos e os primeiros craros e rítmicos acordes da Verba e do Espírito. Cantou a poesía da cuna e da infancia, e agora, en prena adolescencia, ten o cantar propio d-este estorio espiritual e sensíbre, e vai cos azos do sentimento e cos pulos da idea afrorescente cara amada do froito espréndido, sazonado e maduro. E n-esto queda feita a millor gabanza d-un poeta... e d-un home; gabanza que non valería nada nin sería nada se non nasece, coa verdade, d'unha profunda suxestión, locuplética de promesas l-espranzas.

O autor de *Alcándara* ten historia de niñes e de xuventude. Se fose de súpeto nos seus primeiros poemas un d-esos xenios que a crítica «d-escola» recibe con compás devoto e que logo, sin saber cómo, desaparece sin deixar rostro, habería pra termar do seu logro. Pero, non. A cultura e a intelixencia foron abrindo a estrada hoxe frolecida. Nin siquera, pra ben do poeta e da súa ópera futura, os ventos do «avanguardismo» lle absorveron as savias prolíferas d-unha estética mais acendrada e viva e d-unha visión mais espaciosa. Picotean n-él, pero a súa propia forza íntima levouno a outras mais integradas amplitudes.

Alcándara foi inzada en Galicia, aireouse no mar e froiteceu na outra Terra do poeta, terra pra sementes, sempre encinta.

R. B. T.

LA TEMPORADA, Mondariz,
números 5 a 10 do ano XXXVII.

Tan intr santes traballos en col do Castelo de Sobroso. Colegiada de Sar, Estudos vellos de Santiago, Revolución da Ulloa, etcétera; poemas do Cabanillas, Julio Dantas e Herminia Farfán; deseños do Castelaio; vistas de moimentos.

Imprenta LAR: Real, 36 1.ª - A CRUÑA

Motores & máquinas CELTA Marca Registrada

Suministros industriaes — INSTALACIÓS

Gasolina Petróleo, aceites pesados SHELL

Cubertas - Cámaras - Macizos BERGOUGNAN - MICHELIN

JOSÉ RAMÓN PEREZ CID

Progreso, 54 e 90 — OURENSE

Fabricación

especial de

toda sorte

de Cristaes

ópticos

(MARCA REGISTRADA)

Execucion

esmerada

das recetas

dos seño-

res Médicos

Oculistas

Praza Mayor, 18 - OURENSE

STUDEBAKER

Os mellores autos. Tres tipos de motores e quince de carrocerías. Somentes o **Studebaker** ten a capota **DUPLEX**, que consinte trocar en cinco minutos un coche aberto en pechado

REPRESENTANTE PRA OURENSE E PONTEVEDRA

Manuel Rasilla Salgado :-: Vilagarcía d'Arosa

A importancia da publicación

L A R

non precisa pregoarse

Vexa vostede calquera dos números

publicados e quedará satisfeito

Todal-as novelas son inéditas e orixinales dos mellores escritores galegos.

Se vostede é amante das boas letras debe suscribirse á

L A R

Coste de cada número 30 céntimos

Suscripción a 6 números 1'60

Administración: Real, 36-1.º

A Cruña

Augas bicarbonatado-sódicas de
M O N D A R I Z

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO
Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das
estaciós de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Octubre

Sastrería CRECENTE IRMANS

A MILLOR

DE

GALICIA

REAL, 28-1.º

TELEFONO 180

A CRUÑA

F. ROMÁN E SACO
DROGUERIA

E FARMACIA

Pereira, 19

Teléfono 28

OURENSE

AXIÑA
APARECERÁ

C O U S A S

POR
CASTELAO

LEA VOSTEDE A

NOVELA MENSUAL

LAR

Administración e imprenta

REAL 36 1.º A CRUÑA

SUSCRIPCIÓN A 6 NÚMROS 1'60 PESETAS